

Ewolucja subprocesu transformacji Czarnogóry

Małgorzata Łakota-Micker, *Uniwersytet Wrocławski (Polska)*

E-mail: malgorzata.lakota-micker@uwr.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-6308-406X

Beniamin Noga, *Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu (Polska)*

E-mail: beniamin.noga@wsb.wroclaw.pl

ORCID ID: 0000-0002-2511-5766

Streszczenie

Artykuł ukazuje zjawisko ewolucji subprocesu transformacji Czarnogóry, która wyróżnia się na tle pozostałych krajów byłej Jugostawii zabiegających o akcesję do Unii Europejskiej w zakresie implementacji unijnego *aquis*. Przez najbliższe dziesięć lat będzie można mówić o wzmożonym procesie tranzycji zachodzącym w Czarnogórze. Kilka lat od momentu rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych, pomimo podejmowanych działań i wdrażania nowych rozwiązań, realia pokazują, że mieszkańcy państwa w dalszym ciągu nie widzą postępów w jego funkcjonowaniu. Do zmian potrzeba przede wszystkim wewnętrznej woli politycznej, która w długoterminowym okresie pozwoli na wdrożenie ugruntowanych reform i zapewni ich trwałe rezultaty. Duże znaczenie w tym przypadku będzie miała dla Czarnogóry także współpraca regionalna.

Słowa kluczowe: Czarnogóra, transformacja, integracja europejska, akcesja, reformy, współpraca regionalna

Evolution of the Montenegro transformation subprocess

Abstract

The article shows the phenomenon of evolution of the Montenegro transformation subprocess in terms of progress in the implementation of EU law, Montenegro stands out from the other countries of the former Yugoslavia seeking to join the EU or Euro-Atlantic structures. Over the next ten years we will be able to talk about the intensified transition process, taking place in Montenegro. Six years from the beginning of accession negotiations, despite the actions taken and the implementation of new solutions, the reality shows that the inhabitants of the state still do not see any progress in its functioning. The change requires above all political will, which in the long-term will allow the implementation of well-established reforms and ensure their lasting results. In this case, regional cooperation will also have a great significance in Montenegro.

Keywords: Montenegro, transformation, European integration, accession, reforms, regional cooperation.

Przyszłość Unii Europejskiej (UE) jest coraz częściej rozpatrywana wieloaspektowo. Z jednej strony ściślejsza integracja pokazuje, iż osiągalne jest uzyskanie szeregu korzyści związanych z efektami skali, zarówno w sferze gospodarczej, jak i społecznej, z drugiej jednak strony, wyczuwalne są skutki redundancji związanych z implementacją regulacji, co skutkuje turbulencjami w tej organizacji, a także wywołuje często negatywne zjawiska dla poszczególnych członków Unii Europejskiej. Kryzys finansowy, zadłużeniowy, migracyjny i Brexit znacznie osłabiły i podzieliły członków UE. Ostrożność w działaniu i obawy przed akcesją nowych członków zyskały na sile, pozostawiając sygnatariuszy organizacji przed poważną decyzją o ewentualnym „otwarceniu drzwi” do Wspólnoty. Wiedzione obawą przed dążeniem Rosji do odtwarzania podziału na strefy wpływów, w 2018 roku, państwa członkowskie postanowiły szczegółowo przyjrzeć się sytuacji panującej na Bałkanach Zachodnich. W lutym 2018 roku UE, w Strategii dla Bałkanów Zachodnich, przedstawiła nowe inicjatywy i środki wsparcia dla ukierunkowanego na reformy regionu. Perspektywa wiarygodnego rozszerzenia Unii o Bałkany Zachodnie została wpisana w działania zmierzające do stabilnego i konsekwentnego rozwoju Unii Europejskiej, co z pewnością uznać można za konieczne i bardzo korzystne zjawisko. Poza Norwegią, Szwajcarią i Islandią *de facto* wszystkie kraje, w większym lub mniejszym stopniu, rozpatrują swoją partycypację w organizacji, z jednym wszak wyjątkiem – Wielkiej Brytanii. Zjednoczone Królestwo, jako pierwsze w historii funkcjonowania UE, w oparciu o referendum narodowe z 2016 roku, podjęło decyzję o opuszczeniu wspólnoty. Brexit przyniósł nowe wyzwania i nowe koncepcje, co do architektury samej organizacji.¹

Podczas, gdy Wielka Brytania stara się opuścić wspólnotę państw i narodów, o członkostwo w niej zabiegają byłe republiki Jugostawii, w tym Serbia i Czarnogóra. Unijna perspektywa, to dla nich nobilitacja, rozstanie się z przeszłością, odcięcie od negatywnie kojarzonego regionu Bałkan i „włączenie” do Europy. Prezentowany artykuł ma na celu ukazanie ewolucji subprocesu transformacji, rozumianego, jako uszczegółowienie procesu głównego (Stabryła 2006), za jaki należy uznać rozwój państwa Czarnogóry. Sama „transformacja” jest rozumiana literalnie przez Autorów, jako przemiana, przeobrażenie i przekształcenie, zaś pojawiający się częstokroć termin „tranzycja” odnosi się do konkretnego etapu transformacji, za jaki uznaje się okres przejściowy pomiędzy dawnym a przyszłym systemem polityczno-gospodarczym tego państwa.

W przypadku Serbii i Czarnogóry, unijna koncepcja połączenia dwóch państw w związek, mająca zapobiec rozwojowi dalszych konfliktów na Bałkanach, nie sprawdziła się. Słabe fundamenty, jakie w 2003 roku, legły u podstaw „tworu”, składającego się z dwóch byłych republik jugosłowiańskich, zadecydowały o jego niepowodzeniu. „Różowe” wizje przyszłości, kreowane przez Slobodana Miloševića i Milo Djukanovića, odmienna polityka zagraniczna, w przypadku Serbii – daleka od sojuszu z NATO,

¹ W liście otwartym, opublikowanym na łamach włoskiej gazety *La Stampa*, w lutym 2017 roku, przedstawiciele izb niższych czterech państw – Claude Bartolone z francuskiego Zgromadzenia Narodowego, Laura Boldrini z włoskiej Izby Deputowanych, Norbert Lammert z niemieckiego Bundestagu i Mars Di Bartolomeo z Izby Deputowanych (Luxemburg) przedstawili propozycję przekształcenia Unii Europejskiej w federalne superpaństwo, które zapewniłoby „bliższą integralność polityczną” i „większą solidarność europejską” (*Un patto...* 2017).

w przypadku Czarnogóry – za wszelką cenę dążąca do wejścia w skład organizacji euroatlantyckiej a później UE, odrębna policja, waluta – w Serbii dinar, w Czarnogórze – marka niemiecka (później euro) – miały większą wagę niż wspólne wojsko, czy posiadanie przedstawicieli zagranicznych. Kiedy po trzech latach wspólnego „bytu i niebytu” przeprowadzone zostało referendum o niepodległości, obywatele Czarnogóry, opowiedzieli się w nim za niezależnością państwową. Czarnogóra, 3 czerwca 2006 roku, ogłosiła niepodległość. Decyzją serbskiego parlamentu, Belgrad uznany został prawnym kontynuatorem państwowości Serbii i Czarnogóry (Podolak 2019; *Deklaracja o nezavisnosti Crne Gore* 03.06.2006). Podgoricy przyszło zaś od podstaw organizować swoje państwo. Począwszy od dookreślenia zasadniczych celów w polityce zagranicznej, przyjęcia nowej Konstytucji, Czarnogóra rozpoczęła swoją ewolucję. Jako samodzielne państwo, weszła na drogę zmian, rozpoczynając od liberalizacji gospodarki i uregulowania stosunków z państwami regionu.

Celem autorów artykułu jest eksplikacja faktu, że dla stosunkowo młodego i niewielkiego państwa, które po latach, jako samodzielne, powróciło na mapę Europy, jedynym słusznym rozwiązaniem, które wpłynąć mogło na zakres i tempo jego transformacji, stała się integracja z UE.

Wieloetapowy proces przystępowania do Unii Europejskiej jest złożonym samym w sobie, wymuszającym na państwie aspirującym dostosowania swojego *acquis communautaire*, ale i zmian w podejściu do funkcjonowania w państwie. Wymuszanie przyjęcia odpowiednich postaw przez obywateli państw członkowskich wymaga od nich transformacji również w podejściu do życia i funkcjonowania w społeczeństwie obywatelskim. Zmianie ulegają tendencyjne dotychczas zachowania i działania, co wpływa na swoiste „oczyszczenie” społeczeństwa i daje tym samym asumpt do nowych wyzwań i przedsięwzięć. Członkostwo w UE, dzielenie się wspólnymi spostrzeżeniami doświadczonych już członków oraz udzielane przez organizację wsparcie finansowe w postaci środków z funduszy przedakcesyjnych umożliwiają rozwój i dostosowanie się do nowych wyzwań współczesnego świata.

Uwarunkowania transformacji w Czarnogórze

Jednym z krajów, który aspiruje do Unii Europejskiej i zapowiada swoją akcesję w przeciągu najbliższych 5 lat jest Czarnogóra (Darmanović 2017). Integracja z Unią Europejską i NATO od chwili uzyskania przez to państwo niepodległości stały się zasadniczymi celami w jej polityce zagranicznej (Łakota-Micker 2015a). Porozumienie o Stabilizacji i Stowarzyszeniu pomiędzy Czarnogórą a Unią Europejską weszło w życie, w maju 2010 roku. W grudniu tego samego roku Czarnogóra uzyskała status państwa kandydata. Dwa lata później, w czerwcu 2012 roku otwarto negocjacje akcesyjne (Wybranowski 2009). Pod względem progresu w zakresie implementacji unijnego prawa można śmiało powiedzieć, że państwo zdecydowanie wyróżnia się na tle pozostałych krajów byłej Jugostawii zabiegających o akcesję do struktur unijnych, czy euroatlantyckich. O jego przewadze świadczyć może także fakt, że w dniu 5 czerwca 2017 roku Czarnogóra została przyjęta

do NATO, w którym o członkostwo od lat bezskutecznie zabiegają, m.in. pobliska Bośnia i Hercegowina, czy Macedonia (Vučinić 2017).

Zgodnie z przyjętymi przez Unię Europejską preliminarzami, negocjacje prowadzone przez Czarnogórę z Unią Europejską, przy założeniu korzystnego scenariusza, powinny zakończyć się przed 2025 rokiem. Mimo widocznego dystansu dzielącego Czarnogórę od pozostałych państw regionu przyszła integracja wymagać będzie od niej dalszej transformacji. Ewoluujący od 2006 roku proces integracyjny państwa pozytywnie wpływa na funkcjonowanie jego instytucji państwowych, zaś tranzycja dokonana w latach 2006, tj. od utworzenia państwa, do 2012, tj. rozpoczęcia samych negocjacji z Unią Europejską, z całą pewnością może być określana w jej przypadku mianem rewolucji społeczno-gospodarczej.

Proces przemian dla Czarnogóry aktualnie oznacza uzyskiwanie coraz silniejszej pozycji międzynarodowej niezależnego i autonomicznego państwa. Jest ona głównym motorem przemian zachodzących w państwie, ale i duchem sprawczym autonomii w zakresie prowadzenia polityki gospodarczej i społecznej. Unijne perspektywy na rzecz Bałkanów Zachodnich dadzą impuls dla kolejnych zmian i wpłyną korzystnie na przyspieszenie procesu tranzycji, tak w samym państwie, jak i w regionie. Na przykładzie Czarnogóry doskonale widać, jak wdrażane wytyczne unijne w klarowny sposób wyznaczają dlań niezbędne kierunki i dookreślają krótko- i długookresowe plany działania rządu. Niezależność i autonomia, oprócz możliwości prowadzenia przez państwo własnej polityki społecznej i gospodarczej, dają również szerokie możliwości kreowania autorskich rozwiązań w ww. obszarach. Za dobry przykład może tu posłużyć system ubezpieczeń, który jest optymalnie dostosowany do warunków społecznych, kulturowych, poziomu życia i wykształcenia obywateli.

Wartym zauważenia jest fakt, że sytuacja, w jakiej obecnie znajduje się Czarnogóra jeszcze kilkanaście lat temu miała miejsce również w państwie polskim. Proces transformacji systemowej w Polsce, zapoczątkowany w latach 80. XX wieku, przebiegał również wieloetapowo (szerzej: Stańczyk 1997). Pierwsze dziesięć lat od obrad Okrągłego Stołu i wyborów z czerwca 1989 roku, przyniosło przemiany w zakresie funkcjonowania wolnego rynku, tworzenia społeczeństwa obywatelskiego, dało podstawy dla funkcjonowania państwa demokratycznego. Wdrażane zmiany objęły swym zasięgiem prawie wszystkie sfery życia społecznego Polaków. Transformacja ustrojowa, gospodarcza i społeczna widoczna jest w państwie do dnia dzisiejszego. Znajduje ona swoje odzwierciedlenie w kolejnych, następujących po sobie, fazach przemian i dostosowań gospodarki i społeczeństwa do wyzwań współczesnego Świata.² Polska, jako członek międzynarodowych organizacji, państwo sojusznicze NATO, członek Unii Europejskiej umacnia swoją pozycję w regionie z każdym rokiem. Poprzez aktywny udział w międzynarodowych forach i angażowanie się w politykę zagraniczną, stara się wytyczać kierunki jej przyszłej polityki i aktywnie realizować przyjęte założenia poprzez działania dyplomatyczne. Na tle całego regionu, Czarnogóra wyróżnia się dynamiką rozwoju i podejściem do postępu i innowacji.

² Szerzej o procesie transformacji ustrojowej, tj. „przekształceniu” które wymaga wysiłku i czasu niezbędnego na dokonanie zmian np. Bujwid-Kurek, Mikucka-Wójtowicz 2015: s. 26; oraz Cichosz 2005: s. 36.

Mimo małej liczby obywateli oraz niewielkiego terytorium, jej pozycja w regionie jest istotna. Porównując Bałkany do Europy Środkowo-Wschodniej, można zaryzykować wręcz stwierdzenie, iż Czarnogóra w swoim regionie odgrywa większą rolę np. od Republiki Czeskiej. Kiedy w 2006 roku Parlament Czarnogóry proklamował niepodległość republiki, rozpoczęto tworzenie infrastruktury prawno-traktatowej nowego podmiotu prawa międzynarodowego. Zgodnie z *Deklaracją o niepodległości*, Czarnogóra została określona, jako „państwo obywatelskie, wielonarodowe, wieloetniczne, wielokulturowe, wielowyznaniowe”, w którym szanuje się i chroni prawa człowieka i swobody obywatelskie oraz uznaje prawa mniejszości (*Deklaracija o nezavisnosti Crne Gore* 03.06.2006)

Proces uznania państwa i nawiązanie stosunków dyplomatycznych przebiegły pomyślnie, Czarnogóra została włączona do OBWE, ONZ, Rady Europy (Bičkov 2009, s. 220–221), opowiedziała się za integracją euroatlantycką. W państwie podjęto się działań na rzecz budowy instytucji i wdrażania procedur demokratycznych. W 2007 roku przyjęto Konstytucję Czarnogóry, określającą państwo, jako demokrację parlamentarną (*Ustav Crne Gore* 19.10.2007). Prezydent, wybierany na pięcioletnią kadencję w bezpośrednich i tajnych wyborach, zyskał prawo do reprezentowania państwa w kraju i poza jego granicami, prawo inicjatywy ustawodawczej, ogłaszania wyborów parlamentarnych, proponowania parlamentowi kandydata na premiera, jak i kandydatów na prezesa i sędziów trybunału konstytucyjnego, ułaskawiania więźniów. W jego gestii spoczęło rozpoczęcie i kończenie wojny. Parlament Czarnogóry (Skupština) stał się odpowiedzialny za uchwalanie ustaw, ratyfikowanie umów międzynarodowych, mianowanie premiera, ministrów, sędziów, zatwierdzanie budżetu państwa. Nowa ustawa zasadnicza wносиła niezawisłość sądów, znosiła karę śmierci i zapewniała poszanowanie praw człowieka i mniejszości narodowych (Bičkov 2009; s. 235).

Wydarzeniem, mającym istotne znaczenie w procesie kształtowania czarnogórskiej państwowości były wybory do Skupštiny, do których doszło 10 września 2006 roku (Krysieniel, Wojnicki 2009; s. 120–121). Przyniosły one zdecydowane zwycięstwo centrolewicowej koalicji premiera Milo Djukanovića (*Koalicija DPS-SDP „Za Evropsku Crnu Goru”* – Demokratyczna Partia Socjalistów DPS, Socjaldemokratyczna Partia Czarnogóry SDP), w tyle pozostawiając proserbską opozycję (*Srpska Lista – Andrija Mandić, Narodna Stranka Demokratska Srpska Stranka*) i nowe ugrupowanie Ruch na Rzecz Zmian – Nebojša Medojević (*Pokret za Promjene*) (*Konačni rezultati referenduma u Crnoj Gori* 2006). Pierwsze wybory w niepodległej Czarnogórze cieszyły się dużą frekwencją, na 484 430 osób uprawnionych do głosowania, wzięło w nich udział 345 757 osób (*Konačni rezultati referenduma u Crnoj Gori* 2006). Rozstrzygnęło to o konieczności obrania nowej drogi i potwierdziło poparcie i zaufanie ze strony obywateli dla postulujących nowe rozwiązania władz.

Dwa lata później, wiosną 2008 roku, doszło do wyborów prezydenckich, które utrzymały na stanowisku dotychczasowego prezydenta – Filipa Vujanovića z DPS i nie dopuściły do władzy ubiegających się o fotel prezydencki kandydatów – Andriji Mandića z Serbskiej Partii Narodowej (*Srpska Lista*), przedstawiciela reformistów i liberatów – Nebojšy Medojevića z Ruchu na Rzecz Zmian (*Pokret za Promjene*), czy Srđana Milića z SNP – Socjalistycznej

Partii Narodowej Czarnogóry (*Socjalistička Narodna Partija Crne Gore*) (*Lista kandidata WWW*). Podobnie, jak miało to miejsce w przypadku wyborów parlamentarnych, w trakcie głosowania widoczne było zaangażowanie obywatelskie, na 490 412 osób uprawnionych do głosowania, w wyborach głosy oddało 334 455 osób (*Konačni rezultate izbora 2008*).

Pod względem gospodarczym Czarnogóra nigdy nie była silnym państwem. Jako składowa federacji jugostowiańskiej dzieliła jej losy polityczne i ekonomiczne. Nie ominęły ją sankcje gospodarcze, jakie zostały nałożone przez ONZ w 1992 roku (szerzej: Szczyński 2013). Niekorzystne dla rozwoju gospodarczego, górzyste ukształtowanie terenu i długotrwały kryzys gospodarczy, nasilony hiperinflacją, przez dłuższy czas nie pozwalały rozwijać się narodowi czarnogórskiemu. W drugiej połowie lat 90. tych XX wieku rozpoczął się w państwie powolny proces prywatyzacji gospodarki, pomniejszany jednak przez „centralne sterowanie” i nałożone w 1999 roku przez UE kolejne sankcje.

Trudności w rozwoju ekonomicznym Czarnogóry nasilane były dodatkowo przez zawieszenie członkostwa państwa w międzynarodowych organizacjach. Udzielane na odbudowę powojennej Jugostawii pożyczki, w tym te kierowane dla Serbii i Czarnogóry oraz pomoc państw zachodnich, powoli pozwalały wychodzić z powojennego marazmu. Dopiero po 2006 roku, głównie dzięki zainteresowaniu turystyką, do Czarnogóry zaczął napływać zagraniczny kapitał, który wpłynął na rozwój czarnogórskiego sektora prywatnego i systemu bankowego. Tworzenie wolnego rynku opartego na własności prywatnej stopniowo zaczęło oddziaływać na obniżenie inflacji i deficytu budżetowego oraz dążenia do przyspieszenia wzrostu gospodarczego. Należy jednak mieć świadomość, że transformacja gospodarcza w Czarnogórze nie będzie w pełni możliwa bez zmiany podejścia społeczeństwa obywatelskiego i dostosowania się do nowych, w dużej mierze dyktowanych w przypadku Czarnogóry przez Unię Europejską, warunków. Kwestia ta wydaje się mieć istotne znaczenie i być najbardziej newralgicznym punktem, gdyż panująca w państwie klanowość, wysoki stopień bezrobocia (nielegalna działalność na rynku pracy), przestępczość zorganizowana, czy korupcja nie sprzyjają wdrażaniu nowych scenariuszy i budowaniu przejrzystości. Trudno jest bowiem walczyć z ugruntowanymi od lat zasadami, powszechnie znanymi i akceptowanymi przez społeczeństwo.

Dostrzegając ów problem Unia Europejska nie bez przyczyny zastosowała w stosunku do Czarnogóry tzw. „nowe podejście”, zgodnie z którym, najważniejsze rozdziały dotyczące praworządności, tj. rozdział 23 odnoszący się do reformy sądownictwa i praw podstawowych oraz rozdział 24 poświęcony wolności, bezpieczeństwu i sprawiedliwości, zostały otwarte na wstępnym etapie negocjacji, tj. w grudniu 2013 roku (Parlament Europejski WWW). Unia Europejska wdraża w Czarnogórze procedury na rzecz przeciwdziałania korupcji, m.in. za pośrednictwem takich instytucji, jak *Agencja antykorupcyjna (Agencija za sprečavanje korupcije)* (Zakon o sprečavanju korupcije 2014: art. 4), która została powołana jako specjalna, niezależna służba na rzecz zwalczania korupcji na styku działania sektora publicznego i prywatnego, regulowania ograniczeń w zakresie wykonywania funkcji publicznych, przedstawiania sprawozdań dotyczących dochodów i aktywów urzędników publicznych, ochrony osób zgłaszających zagrożenie dla interesu publicznego, czy przypadków nadużyć (Zakon o sprečavanju korupcije; art. 1). Agencja

działa na podstawie *Ustawy o zapobieganiu korupcji* (Zakon o sprečavanju korupcije 2014: art. 1.4) z 9 grudnia 2014 roku (Transparency International 2017) i jest finansowana z budżetu państwa. Jej działalność jest jawna (Zakon o sprečavanju korupcije 2014: art. 4). Agencja antykorupcyjna kontroluje również przyjmowanie przez urzędników państwowych i przedstawicieli publicznych prezentów oraz darowizn, przedstawia i nadzoruje wdrażanie zaleceń dotyczących planów na rzecz uczciwości, podejmuje działania na rzecz ewentualnego wyeliminowania ryzyka korupcji, dostosowuje czarnogórskie prawo do międzynarodowych standardów w dziedzinie przeciwdziałania korupcji, współpracuje z właściwymi organami, instytucjami, szkolnictwem wyższym, podmiotami naukowymi i innymi w celu realizacji działań w zakresie zapobiegania korupcji, prowadząc określone w Ustawie o zapobieganiu korupcji rejestry i sprawozdania. Agencja realizuje także regionalną i międzynarodową współpracę w zakresie prewencji i walki z korupcją oraz sprawuje nadzór nad wdrażaniem przepisów regulujących lobbing (Agencija za sprečavanje korupcije W/W/W). Szczególna uwaga, co widoczne jest, m.in. na stronie Agencji, poświęcona została w Czarnogórze funkcjonariuszom i urzędnikom państwowym, do których odnoszą się liczne zasady dotyczące ich funkcjonowania i stosowania przez nich przepisów i procedur dyktowanych przez państwo.

Zgodnie z przygotowywanym każdego roku przez Transparency International, *Indeksem Percepcji Korupcji* (CPI)³, Czarnogóra w 2017 roku⁴ znalazła się na 64 miejscu.⁵ Transparency International pod względem poziomu korupcji sklasyfikowała w 2018 roku – 180 państw (co oznacza, że ewaluacji poddano większą liczbę państw niż w latach poprzednich), dokonując ich oceny, w skali od 0 do 100 punktów (gdzie zero oznacza największe ryzyko korupcji a 100 minimalne), przyznając Czarnogórze 46 punktów.

W porównaniu do wcześniejszych lat widać, że ocena ta, pomimo, że nieznacznie (o jeden punkt w skali roku) ulega poprawie. W 2016 roku państwo to uzyskało 45 punktów, w 2015 – 44 punkty, w 2014 – 42 punkty, 2013 – 44, w 2012 – 41 punktów (Transparency International 2017). Potwierdza to wzrost notowań Czarnogóry w stosunku do lat poprzednich, ale i pokazuje, że w Czarnogórze korupcja wciąż stanowi poważne zagrożenie, a kraj nie spełnia jeszcze wszystkich standardów, do jakich zobowiązał się ratyfikując *Konwencję ONZ Przeciwko Korupcji* (Zakon o ratyfikaciji Konvencije 2005), w tym zobowiązując się do zapewnienia odpowiedniej ochrony prawnej „sygnalistów”, tj. osób zgłaszających w dobrej wierze nadużycia w ich instytucjach, organizacjach, firmach. W Czarnogórze działa Infolinia i możliwe jest zgłaszanie korupcji za pośrednictwem e-maila: prijavikorupciju@antikorupcija.me (Agencija za sprečavanje korupcije W/W/W).

Wśród państw regionu Czarnogórę wyprzedziła Chorwacja (pozycja 57 z wynikiem 49 punktów), gorszy rezultat uzyskały m.in.: Serbia (77 pozycja z wynikiem 41 punktów), Kosovo (85 pozycja z wynikiem 39 punktów), Albania (91 pozycja z wynikiem 38 punktów) oceniona tak samo, *ex equo* z Bośnią i Hercegowiną, Macedonia (107 pozycja z wynikiem 35 punktów) (*Nowe kraje w UE W/W/W*).

³ Główny wyznacznik percepcji korupcji w sektorze publicznym.

⁴ Przedstawione w artykule dane pochodzą z lutego 2018 roku.

⁵ Polska w ostatnim Rankingu uzyskała 60 punktów, tym samym plasując się na 36 miejscu.

Europejska perspektywa dla Czarnogóry

Z pewnością, przez najbliższe dziesięć lat będzie można mówić o wzmożonym procesie tranzycji zachodzącym w Czarnogórze. Zgodnie z zapowiedziami byłego Przewodniczącego Komisji Europejskiej Jeana Claude-Junckera, ogłoszonymi w trakcie jego podróży po Bałkanach na początku 2018 roku, „każde z państw, które będzie przyczyniało się do stabilizacji i rozwoju Bałkanów Zachodnich, inwestując tym samym w bezpieczeństwo i przyszłość Europy będzie mogło liczyć na integrację z Unią Europejską” (*Nowe kraje w UE WWW*). Hasło to stało się kluczowe dla władz Czarnogóry, które za wszelką cenę starają się dostosowywać unijne *acquis communautaire* do wewnętrznych przepisów państwa. Narzucane przez organizację wytyczne pozytywnie wpłyną na dalszy proces reform, wymuszając na społeczeństwie i rządzących odpowiedni sposób postępowania w obszarze społeczno-gospodarczym.

Istotnym elementem, odróżniającym integrację Polski i zdecydowanej większości państw członkowskich Unii Europejskiej, od modelu integracji, jaki przyjęła Czarnogóra z pewnością był fakt, że państwo ubiegające się o członkostwo w tej polityczno-ekonomicznej organizacji opowiedziało się za przyjęciem zachodnich wzorców i za integracją europejską, jeszcze zanim podjęto ostateczną decyzję o opuszczeniu przez Czarnogórę federacji z Serbią. Większość państw członkowskich w chwili akcesji do wspólnoty posiadała bowiem już dużo wcześniej ugruntowaną samodzielność państwową i mogła pochwalić się wieloletnią niepodległością. Choć pewnej analogiczności do procesu integracji Czarnogóry dopatrywać można się w przypadku krajów nadbałtyckich, w których transformacje rozpoczęły się w latach 80. i 90. XX wieku. Podobieństw upatrywać można również wśród byłych republik składowych Jugosławii, tj. Słowenii i Chorwacji. Tyle, że niezależność państwową uzyskały one już na początku lat 90. XX wieku⁶. Podobnie, jak Czarnogóra stanęły wówczas przed faktem odbudowy swej państwowości i określeniem kierunków polityki zagranicznej (Bujwid-Kurek 2011: s. 150–159).

Słowenia, jako najlepiej rozwinięta gospodarczo republika⁷, już w 1996 roku złożyła wniosek o członkostwo w organizacji, a w 1998 rozpoczęła negocjacje z Unią Europejską, które po sześciu latach wzmożonych starań i trzynastu latach od uzyskania niepodległości, przyniosły wyczekiwane członkostwo w UE.

Sąsiadująca ze Słowenią – Chorwacja, która przyłączyła się do Unii Europejskiej 1 lipca 2013 roku, w porównaniu do swej poprzedniczki, potrzebowała na ten proces o wiele więcej czasu. Wynikało to przede wszystkim z faktu, że została ona znacznie mocniej doświadczona skutkami wojny, musiała odbudować zniszczoną infrastrukturę, uporać się z nierozwiązanymi sporami granicznymi i rozstrzygnąć problem zbrodniarzy wojennych, których wydania domagał się Trybunał w Hadze. Dodatkowo, akcesję opóźniła Słowenia, która w najmniej spodziewanym momencie zablokowała chorwackie negocjacje, za powód podając nierozstrzygnięty spór graniczny (Bujwid-Kurek 2013). Tym samym,

⁶ Słowenia i Chorwacja za sprawą referendum niepodległościowego uzyskały niepodległość 25 czerwca 1991 roku.

⁷ Pod tym względem różniąc się w dużym stopniu od Czarnogóry.

Chorwacja przystąpiła do Unii Europejskiej po dziesięciu latach od chwili, gdy oficjalnie złożony został przez jej władze wniosek akcesyjny i dwadzieścia dwa lata od chwili, gdy uzyskała niepodległość (szerzej: Łakota-Micker 2014).

Czarnogóra, wzorując się na Republice Chorwacji, zaledwie po dwóch latach od momentu, gdy rozpoczęła swój samodzielny byt, złożyła wniosek o członkostwo w Unii Europejskiej, w 2010 roku uzyskała status kraju kandydującego, od 2012 roku prowadzi zaawansowane negocjacje akcesyjne, w ramach których otwarto trzydzieści i tymczasowo zamknięto trzy rozdziały negocjacyjne (Sekretariat Generalny Rady WWV). W jej przypadku można posunąć się więc do stwierdzenia, że doświadcza swoistej „rekorporacji”, w wymiarze zarówno społecznym, jak i gospodarczym.

Pierwsze półrocze 2018 roku w Unii Europejskiej upływa pod hasłem „Zjednoczenie tworzy siłę” (Strzałkowski 2018). W takim kierunku wydają się zmierzać również działania Bułgarii, która świadoma potrzeby współdziałania w regionie, obejmując 1 stycznia 2018 roku prezydencję w Radzie Unii Europejskiej, zapowiedziała, że ukierunkuje swoje działania na rzecz jedności państw członkowskich i instytucji unijnych. Zasadniczym celem określiła budowę silniejszej, bezpieczniejszej i solidarniejszej Europy. Jednym z założeń prezydencji bułgarskiej stały się dążenia na rzecz wzmocnienia perspektywy integracji europejskiej Bałkanów Zachodnich. Potwierdzeniem tych działań mogą być, m.in. słowa bułgarskiej minister ds. prezydencji w UE – Liliany Pawłowej o tym, że „europejska perspektywa jest najważniejszym czynnikiem, który przyczyni się do postępu demokratycznych reform w regionie [Bałkanów Zachodnich] i umocnienia pokoju i bezpieczeństwa” (*Bałkany Zachodnie...* 2017). Bogaty program prezydencji bułgarskiej, na pierwsze półrocze 2018 roku, przyjął ponad 300 spotkań. Z perspektywy Bałkanów Zachodnich, to najważniejsze, zaplanowane zostało w Sofii na 17 maja 2018 roku. W jego trakcie przywódcy państw obszaru byłej Jugosławii zapowiedzieli opracowanie konkretnych planów integracyjnych dla każdego z państw regionu (*Bałkany Zachodnie...* 2017).

Po pięciu latach milczenia Unia Europejska ponownie otwiera się na region, który wymaga pomocy i zintensyfikowanych działań organizacji. Historia pokazała już nie raz, że jest to punkt zapalny na mapie Europy, który w najmniej oczekiwanym momencie może przysporzyć jej sporych problemów. Pomimo, że od lat 90. XX wieku minęło już kilkanaście lat, nie można stwierdzić, aby państwa ostatecznie poradziły sobie ze swoimi problemami i w nowe stulecie weszły, jako silni gracze. Faktem jest, że pierwsza dekada XXI wieku wpłynęła pozytywnie na poprawę sytuacji ekonomicznej opisywanego obszaru, skłoniła do działań na rzecz transformacji demokratycznej, powolnego rozwiązywania sporów i konfliktów w regionie (Szpala 2017: s.1), a co za tym idzie, także stopniowej reintegracji. Mimo to, nie udało się państwom zrobić milowego kroku w przyszłość i w diametralny sposób odmienić biegu zdarzeń, czy sytuacji polityczno-ekonomicznej. Najwięcej spośród państw regionu osiągnęła Chorwacja, która wraz z Albanią, we wrześniu 2009 roku przystąpiła do Sojuszu Północnoatlantyckiego,

a w lipcu 2013 roku, jako jedyne państwo Bałkanów Zachodnich⁸, dołączyła do Unii Europejskiej. Nie spełniła ona jednak obietnicy do realizacji, której zobowiązała się w 2013 roku. Spór graniczny z sąsiednią Słowenią, dotyczący ostatecznego wytyczenia granicy morskiej w obrębie Zatoki Pirańskiej, nie doczekał się uregulowania. Nie pomógł w tym nawet wyrok Międzynarodowego Trybunału Arbitrażowego (Łakota-Micker 2011b: s. 184–189). Za sprawą Chorwacji przyszłość integracji Bałkanów Zachodnich z Unią Europejską stanęła pod znakiem zapytania. W 2014 roku stanowczo, w odniesieniu do przyszłości regionu, wypowiedział się szef Komisji Europejskiej Jean-Claude Juncker. Podkreślał on w swym wystąpieniu, że „w przewidywalnej przyszłości do Unii Europejskiej nie zostanie przyjęty żaden nowy kraj”. Impas w stosunkach Bałkany Zachodnie-Unia Europejska trwał nieprzerwanie do 2018 roku. Perspektywa członkostwa kolejnych państw, bliskich Chorwacji, nie tylko historycznie, ale i kulturowo, mentalnie, nie zapowiadała się. Niechęć do rozszerzenia granic Unii Europejskiej poza wewnętrzny problemami, wzmagają również konsekwencje kryzysu gospodarczego, który dotknął Europę w 2008 roku i wątpliwości odnoszące się do samej idei integracji europejskiej. Kolejne lata przyniosły kumulację problemów. Trudna sytuacja polityczna na arenie międzynarodowej, ekspansyjna polityka Rosji i wywołany przez nią kryzys na Wschodzie, fala migrantów napływająca do Europy i wiążąca się z tym potrzeba sprostania alokacji nowych mieszkańców w granicach Unii Europejskiej⁹, spotęgowane zostały dodatkowo decyzją Wielkiej Brytanii o opuszczeniu UE – tzw. Brexit.

Tym samym, ponownie postawiono pytania o przyszłość Unii. Odpowiedzią, na wszelkie wątpliwości stała się przyjęta przez Komisję Europejską, 6 lutego 2018 roku, Strategia dla Bałkanów Zachodnich (European Commission 2018). Bogatsza w nowe doświadczenia, bardziej stanowcza i roszczeniowa Unia Europejska za główny swój cel przyjęła transformację sześciu państw (tj. Albanii¹⁰, Bośni i Hercegowiny¹¹, Czarnogóry, Serbii¹², Kosowa¹³ i Byłej Jugostowiańskiej Republiki Macedonii¹⁴), które położone między

⁸ Terminem *Bałkany Zachodnie* określa się państwa byłej Jugostawii bez Słowenii włączając Albanie. Zalicza się do nich: Albanie, Bośnie i Hercegowinę, Chorwację, Czarnogorę, Byłą Jugostowiańską Republikę Macedonii, Serbię i Kosowo.

⁹ Liczba wniosków o azyl w państwach UE w roku 2017 wg danych Eurostat wyniosła blisko 650 tys.

¹⁰ *Albania* złożyła wniosek o członkostwo w UE 28 kwietnia 2009 roku. Status kraju kandydującego posiada od czerwca 2014 roku. Albania oczekuje na otwarcie negocjacji akcesyjnych, które uzależnione są od realizacji przez państwo kluczowych priorytetów, nalożonych na Tiranę przez Komisję, w październiku 2010 roku. (*Albania* W/W/W)

¹¹ *Bośnia i Hercegowina* posiada status potencjalnego kandydata do UE. Swój wniosek o członkostwo złożyła w lutym 2016 roku. (*Bośnia i Hercegowina* W/W/W)

¹² *Serbia* złożyła wniosek o członkostwo w UE w grudniu 2009 roku. Uzyskała status kandydata w marcu 2012 roku. Negocjacje akcesyjne z Serbią zostały otwarte w styczniu 2014 roku. Dotychczas Serbia otworzyła dwanaście rozdziałów akcesyjnych, tymczasowo zamknęła dwa. (*Serbia* W/W/W)

¹³ *Kosowo* jest potencjalnym kandydatem do UE. Od chwili deklaracji niepodległości w 2008 roku, cieszy się „perspektywą europejską”. Nie zostało uznane dotychczas przez wszystkie państwa członkowskie UE, tj. Cypr, Rumunię, Słowację i Hiszpanię. Jego niezależności państwowej nie poparła także Bośnia i Hercegowina oraz Serbia. Dalsza integracja Kosowa z UE uzależniona jest od dialogu Serbia-Kosowo i reform, których realizacja jest niezbędna dla dalszego funkcjonowania państwa. (*Kosowo* W/W/W)

¹⁴ *FYROM – Była Jugostowiańska Republika Macedonii* złożyła wniosek o członkostwo w UE w marcu 2004 roku i uzyskała status kandydata do UE w grudniu 2005 roku. W 2009 roku Komisja zaleciła otwarcie negocjacji akcesyjnych z Macedonią, uzależniając je jednak od realizacji porozumienia politycznego z 2015 roku (Prżino Agreement) i realizacji reform niezbędnych dla funkcjonowania państwa.

unijnymi państwami (od północy Słowenią, Chorwacją, od wschodu Rumunią, Bułgarią, od południa Grecją) uzupełniłyby i uszczelnily obszar zjednoczonej Europy. W przypadku tym można pokusić się o stwierdzenie, że Unia Europejska zapożyczyła pomysł od Sojuszu Północnoatlantyckiego, który włączenie Czarnogóry do swych struktur, a w dalszej kolejności następnych państw obszaru Bałkanów Zachodnich, tłumaczył, m.in. faktem zapewnienia potrzeby kontrolowania bezpieczeństwa otoczenia i śledzenia sytuacji społeczno-ekonomicznej w tej części Europy. Jak wynika z raportu brytyjskiej Izby Lordów i sprawozdań płynących z Brukseli, takie zabiegi są niezbędne, aby ustrzec Bałkany Zachodnie, a co za tym idzie Europę, przed pojawiającymi się zagrożeniami. Wśród nich wymienia się przede wszystkim rosnące na wyżej wspomnianym obszarze wpływy Rosji i radykałów islamskich (Bielecki 2018: s. A8). Problem wydaje się być na tyle poważny, że Brytyjczycy poświęcili tym problemom wiele uwagi podczas V szczytu Państw Zachodnich Bałkanów, zorganizowanego w Londynie w dniach 9-10 lipca 2018 roku. Po zakończeniu szczytu, 11 lipca 2018 roku, został podpisany dokument o współpracy pomiędzy Wielką Brytanią a WB6. Terminem WB6 określa się „zachodniobałkańską szóstkę, w skład której wchodzi Albania, Bośnia i Hercegowina, Kosowo, Macedonia, Czarnogóra i Serbia (*About the Western Balkans Summit WWWW*).

O tym, że o członkostwo w Unii Europejskiej może ubiegać się każde państwo szanujące demokratyczne wartości głoszone przez organizację, wiadomo od dawna. Jednak zapewnienie przez wszystkie państwa post-jugosłowiańskie wymaganych stabilnych instytucji, gwarantujących demokrację i rządy prawa, sprawną gospodarkę rynkową, jak i zdolność do podejmowania i wykonywania obowiązków wynikających z członkostwa w Unii Europejskiej nie jest już tak oczywiste i łatwe do zrealizowania. Tym bardziej, unijna polityka „otwartych drzwi” i obrany przez Komisję nowy, pro-integracyjny kurs mogą pozytywnie wpłynąć na ewolucję opisywanego obszaru. O nowym podejściu UE nie da z pewnością zapomnieć bliska państwom Bałkanów Zachodnich – Bułgaria, pełniąca funkcję Prezydencji w 2018 roku.

W perspektywie kolejnych lat, za zasadnicze cele uważane będzie wdrożenie w państwach kluczowych reform i unormowanie stosunków sięgających lat. 90. tych oraz innych problemów związanych z dezintegracją Jugostawii. Zgodnie z zapowiedziami Komisji Europejskiej największe szanse na członkostwo spośród państw WB6, mają obecnie Czarnogóra i Serbia, w stosunku do których sprecyzowano ramy czasowe, uwzględniające możliwość ich akcesji do 2025 roku (*Nowe kraje w UE WWWW*).

Wspomniana powyżej Strategia Komisji Europejskiej dla Bałkanów Zachodnich, ogłoszona, w lutym 2018 roku, przez szefową unijnej dyplomacji Federicę Mogherini, przewidziana została na lata 2018–2020 (Bryś 2018). Jej zasadniczym celem stało się wzmocnienie współpracy państw¹⁵ i w szczególny sposób przyczynienie się do poprawy sytuacji w sześciu kluczowych obszarach: praworządności, bezpieczeństwie, migracji, rozwoju społeczno-gospodarczym, łączności transportowej i energetycznej, agendzie

Nierozwiązany spór z Grecją o nazwę państwa, stanowi istotną przeszkodę dla dalszego postępu integracji państwa z UE. (*Była Jugosłowiańska Republika Macedonii WWWW*)

¹⁵ O działaniach w okresie wcześniejszym zob. Paszkiewicz 2013; s. 517-529.

cyfrowej, pojednaniu, dobrosąsiedzkich relacjach (Strzałkowski 2018). W zakresie praworządności ma zostać udzielona pomoc w postaci misji doradczych, które nadzorować będą przeprowadzanie reform wewnętrznych. Istotne dla państw, w tym omawianej Czarnogóry, zmagających się z korupcją, przestępczością zorganizowaną będą działania na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa i migracji, prowadzone przy współpracy z przedstawicielami unijnej agencji policyjnej – Europolu. Rozwój społeczno-gospodarczy ma zostać ożywiony poprzez ułatwienia w handlu zagranicznym, wspieranie inwestycji prywatnych i zagranicznych, wsparcie sektora MŚP, start-upów. Wychodząc naprzeciw młodym obywatelom, Unia Europejska zobowiązuje się wspierać finansowo edukację, a studentom oferować możliwość zdobywania wiedzy i praktyk na zagranicznych, renomowanych uczelniach w ramach programu Erasmus+, na którego realizację zapowiedziała zwiększenie środków finansowych (Bryś 2018).

Unia Europejska zobowiązała się również wspierać państwa w polityce zatrudnienia i polityce społecznej. Od 2017 roku realizuje m.in. założenia *Regionalnego programu lokalnej demokracji* dedykowanego państwom Bałkanów Zachodnich – ReLOaD (*Regionalni program lokalne demokratije u zemljama Zapadnog Ballkana*). Program ma na celu poprawę funkcjonowania i współpracy pomiędzy samorządami lokalnymi a organizacjami pożytku publicznego i przejrzystości w finansowaniu sektora pozarządowego. Realizowany przez UNDP (*Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju ONZ*) ma wpłynąć na poprawę demokratyzacji państw Bałkanów Zachodnich poprzez, m.in. poprawę pozycji społeczeństwa obywatelskiego, jego aktywne zaangażowanie w podejmowanie kluczowych decyzji, promowanie ram prawnych i finansowych dla społeczeństwa obywatelskiego. Unia Europejska przeznaczyła nań 10 mln euro (*Pokrenut ReLOaD WWW*). Innym wsparciem są także dedykowane Czarnogórze i finansowane ze środków unijnych programy IPA I (2007-2013) i IPA II (2014-2020)¹⁶, nad realizacją, których czuwa Stały Przedstawiciel UE w Podgoricy. Mają one za zadanie m.in. podejmowanie działań na rzecz: wyrównywania szans wśród społeczeństwa obywatelskiego, praw kobiet i mężczyzn, promowania przedsiębiorczości wśród kobiet, pomoc w zatrudnianiu kobiet, osób wykluczonych i niepełnosprawnych. Ich celem jest także wspieranie rozwoju MŚP, w tym ze szczególną uwagą traktowanie przedsiębiorstw rolnych i działania na rzecz dywersyfikacji aktywności ekonomicznej obszarów rolnych, wspieranie promocji produkcji i przetwórstwa domowego (*European Neighborhood Policy and Enlargement Negotiations WWW*).

Na obszarze Czarnogóry nowe połączenia transportowe oraz łączność energetyczna mają być wspierane poprzez inwestycje i rozszerzenie unii energetycznej. Agenda cyfrowa uwzględnia obniżenie kosztów *roamingu*, budowę sieci szerokopasmowych, rozwój administracji elektronicznej, elektronicznych zamówień publicznych, e-zdrowia, a co najważniejsze – rozpowszechniania umiejętności cyfrowych w społeczeństwie (*Drzwi do UE są dla Bałkanów Zachodnich otwarte 2018*). Kooperację w regionie i poprawę dwustronnych relacji pomiędzy państwami regionu ma

¹⁶ W ramach IPA II na lata 2014-2020 Czarnogóra otrzymała wsparcie w wysokości 270,5 mln euro nie włączając w to środków na współpracę transgraniczną. (*European Neighborhood Policy and Enlargement Negotiations WWW*)

intensyfikować współpracę w dziedzinie edukacji i kultury. Aby ostatecznie rozwiązać najbardziej palący problem na Bałkanach, zapowiedziano również powołanie komisji regionalnej ds. ustalenia zbrodni wojennych (*Drzwi do UE są dla Bałkanów Zachodnich otwarte* 2018).

Dalsze rozwiązania dla państw o dość skomplikowanej przeszłości i trudnych doświadczeniach mają zostać przedstawione przez Komisję Europejską jesienią 2018 roku.

Sześć lat od momentu rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych, pomimo podejmowanych działań i wdrażania nowych rozwiązań, realia pokazują, że mieszkańcy państwa w dalszym ciągu nie widzą postępów w jego funkcjonowaniu¹⁷. Zwalczanie powiązań publicznych z prywatnymi, walka z przestępczością zorganizowaną, skala korupcji utrzymująca się w dalszym ciągu na wysokim poziomie, przejawiająca się na wszystkich szczeblach władzy, zarówno lokalnym, jak i centralnym oraz w instytucjach, a co więcej bezkarność skorumpowanych urzędników i nadużywanie środków publicznych, powiązania świata polityki z mediami (w dalszym ciągu odnotowywany jest brak wolności mediów w Czarnogórze) (Łakota-Micker 2015b: s. 11–28) wydają się potwierdzać, że problem ten nie jest tak łatwy do zwalczenia, jak mógłby się wydawać (Centar za Razvoj Nevladnih Organizacija Crne Gore W/W).

Wnioski końcowe

Unia Europejska, śledząca rezultaty prowadzonych przez Czarnogórę negocjacji unijnych musi zdawać sobie sprawę z faktu, że tak ugruntowane zasady funkcjonowania czarnogórskiego państwa nie ulegną poprawie, jeśli nie pojawią się konkretne, przemyślane w odniesieniu do Czarnogóry rozwiązania. Muszą one angażować do współpracy zarówno społeczeństwo obywatelskie, media, jak i opozycję. Bałkany Zachodnie rządzą się swoimi prawami. Zakorzenione po wojnie przyzwyczajenia dalekie są wciąż od unijnych standardów. Korupcja, przestępczość zorganizowana nie stanowią dla władz przeszkody w dążeniu do realizacji przyjętych z chwilą uzyskania niepodległości założeń. Widoczne w Czarnogórze przejawy niskiej świadomości politycznej, braku praworządności, słabości sądownictwa podatkowego na wpływy polityków, kumoterstwo, są charakterystyczne dla większości państw omawianego regionu. Co więcej, o ich powodzeniu i akceptacji w Czarnogórze, decyduje wielkość państwa i zamieszkująca je, niewielka w porównaniu do pozostałych państw UE, liczba ludności (ok. 620 tys. mieszkańców), która w rzeczywistości nie ma wpływu na sytuację i układy wśród rządzących elit. Do zmian potrzeba przede wszystkim wewnętrznej woli politycznej, która w długoterminowym okresie pozwoli na wdrożenie ugruntowanych reform i zapewni ich trwałe rezultaty. Trudno jednak, obserwując Czarnogórę, stwierdzić, że wola taka istnieje. Bezsprzecznie, w państwie po akcesji do Sojuszu Północnoatlantyckiego, w 2017 roku, żywa jest wola przyłączenia do Unii Europejskiej. Członkostwo w orga-

¹⁷ Współautorka artykułu prowadziła badania własne na terytorium Czarnogóry, w tym m.in. wywiady z mieszkańcami oraz badania ankietowe w miesiącach czerwiec–październik 2018.

nizacji „wyleczyć” ma państwo i jego naród z pozostałego po wojnie domowej niedowartościowania. Pozbycie się kompleksów, ale i możliwość pozyskania unijnych środków finansowych w postaci pomocy przedakcesyjnej, czy wsparcia ze środków unijnych państw członkowskich, mogą wiele zmienić, zarówno pod względem mentalnościowym, jak i egzystencjalnym. Poprawa jakości życia, modernizacja otoczenia i polepszenie warunków życia, zgodne z unijnymi standardami byłyby urealnieniem oczekiwań społecznych. Jednak zanim do tego dojdzie, Unia Europejska krytycznie i rzeczowo weryfikować będzie działania czarnogórskiej administracji. Szczegółnej uwadze poddawane będą, przez kolejne lata, rządy prawa, działalność sądów, wymiaru sprawiedliwości. W dalszym ciągu tematem nurtującym Komisję Europejską będą również korupcja, przestępczość zorganizowana, wolność mediów. Duże znaczenie w przypadku dwustronnych relacji między UE a Czarnogórą, będzie miała dla Podgoricy także współpraca regionalna. Bez wątplenia 2018 rok zadecyduje o powodzeniu, bądź niepowodzeniu tego niewielkiego kraju i dalszej perspektywie na przyszłość Czarnogóry i Bałkanów Zachodnich.

Małgorzata Łakota-Micker – doktor habilitowana, absolwentka Instytutu Studiów Międzynarodowych Wydziału Nauk Społecznych oraz Filologii Słowiańskiej (profil serbsko-chorwacki) Uniwersytetu Wrocławskiego. Od 2009 roku pracuje na Wydziale Nauk Społecznych UWr. Zajmuje się problematyką krajów Europy Środkowo-Wschodniej i stosunkami euroatlantyckimi oraz dyplomacją. Autorka licznych publikacji i monografii poświęconych państwu Bałkanów Zachodnich, w tym dot. akcesji Republiki Chorwacji do NATO (2011), Unii Europejskiej (2011) oraz monografii: *Czarnogóra. Studia nad bezpieczeństwem* (Wyd. II, 2015); *Instrumentarium przyszłego dyplomaty* (2016).

Benjamin Noga – doktor, absolwent Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu i Uniwersytetu IHI w Zittau (Niemcy). Adiunkt w Instytucie Zarządzania Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu. Jednocześnie pracuje w biznesie, zarządzając spółkami prawa handlowego. Autor wielu publikacji naukowych, w tym kilku zagranicznych.

Małgorzata Łakota-Micker – habilitated doctor, graduated from the Institute of International Studies of the Faculty of Social Sciences and Slavic Philology (Serbo-Croatian profile) of the University of Wrocław. She has been working at the Faculty of Social Sciences of the University of Wrocław since 2009. She deals with the issues of Central and Eastern European countries and Euro-Atlantic relations as well as diplomacy. She is an author of numerous publications and monographs devoted to Western Balkan countries, including the accession of the Republic of Croatia to NATO (2011), to the European Union (2013) and monographs: *Montenegro. Security studies* (2nd edition, 2015); *Instrumentarium for the future diplomats* (2016).

Benjamin Noga – Ph.D., graduated from Wrocław University of Economics and the IHI, Zittau (Germany). Assistant professor at the Institute of Management of the WSB. At the same time he works in business, managing commercial law companies. Author of many scientific publications, including several foreign ones.

➔ Bibliografia

- ABOUT THE WESTERN BALKANS SUMMIT (WWW), Londyn 2018, <https://www.gov.uk/government/topical-events/western-balkans-summit-london-2018/about>, (20.04.2018)
- AGENCIJA ZA SPRJEČAVANJE KORUPCIJE (WWW), <http://www.antikorupcija.me/me/o-nama/o-agenciji/>, (12.04.2018)
- ALBANIA (WWW), http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuld=FTU_5.5.2.html, (12.04.2018)
- BAŁKANY ZACHODNIE i nowy budżet w centrum uwagi bułgarskiej prezydencji UE (2017), „Gazeta Prawna” z dnia 31.12.2017, <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1094879.bulgarska-prezydencja-ue.html> (31.12.2017)
- BIČKOV Jurij E. (2009), *Crna Gora od prošlog ka sadašnjem*, Budva
- BIELECKI Jędrzej (2018), *Bruksela odbija Rosji Bałkany*, „Rzeczpospolita”, 11.01.2018.
- BOŚNIA I HERCEGOWINA (WWW), http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuld=FTU_5.5.2.html (12.04.2018)
- BRYŚ MAGDALENA (2018), *Unijna strategia dla Bałkanów Zachodnich*, Euractiv.pl, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/strategia-unijna-dla-balkanow-zachodnich/> (07.02.2018)
- BUJWID-KUREK Ewa (2011), *Zaawansowanie procesów transformacji ustrojowej państw poługostowiańskich*, w: A. Koseski, J. Wojnicki (red.), *Przemiany w Europie Środkowo-Wschodniej 20 lat doświadczeń*, Puttusk
- BUJWID-KUREK Ewa (2013), *Spór graniczny w relacjach słoweńsko-chorwackich na przykładzie Zatoki Pirańskiej*, w: R. Kłosowicz, B. Szlachta, J.J. Węc (red.), *Dylematy strategiczne XXI wieku. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Michałowi Chorośnickiemu z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, Kraków.
- BUJWID-KUREK Ewa, MIKUČKA-WÓJTOWICZ Dominika (2015), *Transformacja ustroju politycznego wybranych państw Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej*, Podręcznik akademicki, Kraków
- BYŁA JUGOSŁOWIAŃSKA REPUBLIKA MACEDONII, (WWW), http://www.europarl.europa.eu/atyour-service/en/displayFtu.html?ftuld=FTU_5.5.2.html, (12.04.2018)
- CENTAR ZA RAZVOJ NEVLADNIH ORGANIZACIJA CRNE GORE (WWW), *Sloboda medija u svjetlu ustavnog zakonodavstva*, <http://www.crnvo.me> (03.02.2018)
- CICHOSZ Marzena (2005), *Transformacja demokratyczna – przyczyny, przebieg, efekty procesu*, w: A. Antoszewski (red.), *Systemy polityczne Europy Środkowej i Wschodniej. Perspektywa porównawcza*, Wrocław
- DARMANOVIĆ Srđan (2017), *Crna Gora članica EU 2022. godine*, Vijesti.me, <http://www.vijesti.me/vijesti/darmanovic-crna-gora-clanica-eu-2022-godine-934410>, (20.04.2017)
- DEKLARACIJA O NEZAVISNOSTI CRNE GORE (03.06.2006), Skupština Republike Crne Gore, www.skupstina.cg.yu, (12.04.2018)
- DRZWI DO UE SĄ DLA BAŁKANÓW ZACHODNICH OTWARTE (2018), „TVN 24”, <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea.2/komisja-europejska-przyjela-strategie-dla-balkanow-zachodnich.812750.html> (06.02.2018)
- EUROPEAN COMMISSION (2018), Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the

- Regions, *A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans*, COM(2018) 65 final, Strasbourg, 6.2.2018, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf
- EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY AND ENLARGEMENT NEGOTIATIONS (WWW), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/montenegro_en (22.04.2018)
- KONAČNI REZULTATI IZBORA (2008), Državna izborna komisija, <http://dik.co.me/arhiva/2008/> (22.04.2018)
- KONAČNI REZULTATI REFERENDUMA U CRNOJ GORI (2006) *Rezultati izbora u Crnoj Gori*, <http://dik.co.me/wp-content/uploads/2017/04/20.09.06.-KONA.-REZULTATI-2006.pdf>, (19.03.2018)
- KOSOWO (WWW), http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuld=FTU_5.5.2.html, (12.04.2018)
- KRYSIENIEL Krzysztof, WOJNICKI Jacek (2009), *Partie i systemy partyjne państw byłej Jugostawii (Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czarnogóra, Macedonia, Serbia, Słowenia)*, Pułtusk-Warszawa
- LISTA KANDIDATA (WWW), <http://dik.co.me/wp-content/uploads/2017/04/lista-kandidata-2008.pdf>, (21.03.2018)
- ŁAKOTA-MICKER Małgorzata (2011a), *Proces akcesji Republiki Chorwacji do Unii Europejskiej*, Wrocław
- ŁAKOTA-MICKER Małgorzata (2011b), *Republika Chorwacji na drodze do NATO*, Polkowice
- ŁAKOTA-MICKER Małgorzata (2014), *The Republic of Croatia's Accession Process to the European Union*, wyd. II uzupełnione, Wrocław
- ŁAKOTA-MICKER Małgorzata (2015a), *Czarnogóra. Studia nad bezpieczeństwem*, wyd. II uzupełnione, Londyn.
- ŁAKOTA-MICKER Małgorzata (2015b), *Media w Czarnogórze*, Zeszyty Naukowe DWSPiT, Studia z Nauk Społecznych, 2015 (8).
- NOWE KRAJE W UE (WWW), *Juncker podał datę i powiedział: „to nie obietnica, to wiarygodna perspektywa”*, <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,23074753.nowe-kraje-w-ue-juncker-podal-date-i-powiedzial-to-nie-obietnica.html>, (27.02.2018)
- PARLAMENT EUROPEJSKI (WWW), *Balkany Zachodnie*, http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/pl/displayFtu.html?ftuld=FTU_5.5.2.html, (12.04.2018)
- PASZKIEWICZ Jędrzej (2013), *Współpraca regionalna na Bałkanach Zachodnich z perspektywy Unii Europejskiej. Przesłanki i przeszkody w: P. Chmielewski, S.L. Szczesio (red.), Bałkany Zachodnie między przeszłością a przyszłością*, Łódź.
- PODOLAK Małgorzata (2019), *Instytucja parlamentu w państwach byłej Jugostawii*, „Przegląd Europejski”, nr 1/2019.
- POKRENT RELOAD (WWW), *program podrške demokratiji na lokalnom nivou na Zapadnom Balkanu*, Delegacja Evropske unije u Crnoj Gori, <http://www.delme.ec.europa.eu/code/navigate.php?id=3845>, (19.10.2017)
- PRŽINO AGREEMENT (2015), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/news_corner/news/news-files/20150619_agreement.pdf
- SEKRETARIAT GENERALNY RADY (WWW), *Czarnogóra, Stan negocjacji*, [http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/enlargement/montenegro/\(10.03.2018\)](http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/enlargement/montenegro/(10.03.2018))

- SERBIA (WWW), http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuid=FTU_552.html, (12.04.2018)
- STABRYŁA Adam (2006), *Zarządzanie projektami ekonomicznymi i organizacyjnymi*, Warszawa
- STAŃCZYK Jerzy (1997), *Zmiany systemowe w postsocjalistycznych państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, „Studia Europejskie” nr 3
- STRZAŁKOWSKI Michał (2018), *Bułgaria objęta półroczne przewodnictwo w UE*, Euractiv.pl 2.01.2018, <https://www.euractiv.pl/section/instytucje-ue/news/bulgaria-rozpoczela-polroczne-przewodnictwo-ue/> (02.01.2018)
- SZCZEPAŃSKI Wojciech (2013), *Pożegnanie z Jugosławią: Wspólnota Państwowa Serbia i Czarnogóra (2003-2006)*, w: P. Chmielewski, S. L. Szczesio (red.), *Balkany Zachodnie między przeszłością a przyszłością*, Łódź.
- SZPALA Marta (2017), *Balkany Zachodnie coraz dalej UE*, Infos, „Biuro Analiz Sejmowych”, nr 6 (229).
- TRANSPARENCY INTERNATIONAL (2017), *Corruption Perceptions Index 2017*, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017, (20.04.2018)
- UN PATTO per l'Unione federale (2017), „La Stampa”, 26.02.2017.
- USTAV CRNE GORE (19.10.2007), Skupština Crne Gore 2007, <http://www.skupstina.me/index.php/me/ustav-crne-gore> (22.10.2007).
- VUČINIĆ Boro (2017), *Bezbednost integracije Zapadnog Balkana*, Podgorica.
- WYBRANOWSKI Dariusz (2009), *Nowe-stare państwo na mapie Europy. Czarnogóra między niepodległością i Unią Europejską*, w: M. Musiał-Karg, T. Wallas (red.), *Unia Europejska w 2008 roku. Aktualne problemy i najważniejsze wyzwania*, Poznań.
- ZAKON O RATYFIKACIJI KONWENCIIJE Ujedinjenih Nacija protiv korupcije (2005), Sl. List Crne Gore br.12/2005, Sledeći List Crne Gore, Međunarodni ugovori.
- ZAKON O SPREČAVANJU KORUPCIJE (2014), Sl. List Crne Gore, br. 53/2014 z 19.12.2014, Antikorupcija.me, http://antikorupcija.me/media/documents/zakon_o_sprjecavanju_korupcije.pdf, (12.04.2018)